International Online Journal of Educational Sciences, 2015, 7 (1), 219-229

iojes
www.iojes.net

International Online Journal of Educational Sciences

ISSN: 1309-2707

Oral Tradition and Values Education: A Case Study Dede Korkut Stories*

Vefa Taşdelen[1]

[1]*Yildiz Technical University, Faculty of Education, Turkey*

ARTICLE INFO

Article History:
Received 13.08.2014
Received in revised form 21.10.2014
Accepted Tarih girmek için burayı tıklatın.
Available online 01.03.2015

ABSTRACT

Turkish culture bears a culture of wealthy oral tradition of which background dates back to hundreds of years. Among them the oldest ones are epics, proverbs, folktales, anecdotes and folksongs. Anecdotes of Nasreddin Hodja for instance are among the richest samples of our oral tradition. In the same way Dede Korkut stories, with the 12 stories they contain, are not merely based upon heroic narratives; they also function as educative texts with the type, concept, value and code of conduct exemplified in stories. Similarly, proverbs have reached to the modern day throughout ages upon being uttered and tested by collective experience and intellect. Likewise folksongs are heart-moving expressions of love and partition; joy and sorrow and common life experiences. The reason they have lived so long can not only be explained with the fact that they are written somewhere but because they are engraved in public memory. Once they lose their unique position then they are lost and forgotten eternally; not to be shared orally or written anymore.Upon analyzing the issue of oral tradition and education in general, this study aims to elaborate values education in particular on Dede Korkut Stories. Globally approved values of goodness are friendship-amity, loyalty, valor, bravery, compassion, trustworthiness, honesty and reliability. Knowing well one's friend or foe, staying alert against dangers are not merely a practice of testing the values but they are also prerequisites of surviving. These stories spring forth to treat, boost and enliven such values. The reason they are narrated is to reproduce values in a way to train the personality and fit it into real life. The vitality of oral tradition elements in modern age is strong evidence that they still possess an educating, entertaining and developing function.

Keywords:
History, Oral tradition, Dede Korkut Stories, values education.

Extended Summary

The public has always found the means to share, enliven and pass down to next generations its own experience and wisdom. The easiest means to achieve this transmission are easy to tell, easy to grasp, easy to remember elements of oral tradition such as proverbs, anecdotes, fairy tales, folksongs, legends, epics and elegies which create a sense of zest in the listeners. Via narrating and hearkening for ages, the public has blended its own life experience with this ancient tradition. Just as the way empowered its existential awareness, this practice also contributed greatly to its life and blossom. Therefore components of oral tradition are not merely certain views uttered and posited once and for all; they represent the expressions tested throughout ages by consecutive generations. What differentiates these expressions from ordinary sentences and what makes them eternal is that they are widely common and with their intense wit, advice, emotion and intellectual content they hold immense educational value. Books and written resources are not the places we can find the works of oral tradition; they dwell in people's mind. Once they lose their unique

* This study was presented in Yildiz International Conference on Educational Research and Social Sciences (YICER), in İstanbul.

[1] Corresponding author's address: Faculty of Education, Yildiz Technical University, Esenler-İstanbul, Turkey.
Telephone: 0212 383 48 80
Fax: 0212 383 48 08
e-mail: vefa@yildiz.edu.tr

DOI: http://dx.doi.org/10.15345/iojes.2015.01.018

© 2015 International Online Journal of Educational Sciences (IOJES) is a publication of Educational Researches and Publications Association (ERPA)

position, no matter if they were recorded in writing, they lose their reason for existence; they gradually become untold, unshared and unlistened.

One of the components of oral tradition is Dede Korkut Stories that constitute a major place in our history. Dede Korkut, as the protagonist in all stories, exemplifies the man of wisdom, common sense, common wit and consciousness. Hence his words and actions are educative models for the listeners. Parallel to this detection in this study twelve stories shall be analyzed with respect to education in general and values education in particular.

Problem

In this study, the first step is analyzing oral tradition and education. Next ,oral tradition and education practice shall be exemplified within the scope of values education on Dede Korkut Stories. The questions to probe into are: What is the relationship between oral tradition and education? What educational value do Dede Korkut stories bear? How does values education spring forth in this work?

Method

Dede Korkut Stories were penned in the second half of the fifteenth century. Today there are two critical works that search these texts within the scope of scientific criteria and publish original texts with their interpretations and translations. The first work is Orhan Şaik Gökyay's Dedem Korkut'un Kitabı, (Book of Dedem Korkut); the other one is Muharrem Ergin's Dede Korkut Kitabı(Book of Dede Korkut). In the present article particular texts shall be, via literature review method, analyzed and interpreted within the framework of education in general and values education in particular.

Discussion and Results

Dede Korkut, as the protagonist in all stories, exemplifies the man of wisdom, common sense, common wit and consciousness. In oral tradition the public draws its own experiences and wisdom through the personality of symbolic names and Dede Korkut is one of such symbols. Dede Korkut is the man narrating the events hence attributing them some sort of eternity. He is the owner of the word and name/title; he is the symbol of a culture of wisdom. It is not one definite name who constitutes this identity; it is "public" in a broader expression. By virtue of Dede Korkut's model personality representing the intellect, common sense, common experience and wisdom the world in *Hikâyeler(Stories)* springs forth as a world of values from the beginning till the end. Globally approved values of this world are friendship- amity, loyalty, valor, bravery, compassion, trustworthiness, honesty and reliability. Knowing well one's friend or foe, staying alert against dangers are foregrounded attitudes. These stories spring forth to treat, boost and enliven such values. The reason they are narrated is to reproduce values in a way to train the personality and fit it into real life.

As is the case in all the other components of oral tradition, in *Dede Korkut Stories* likewise, what is basically aimed with these values is educating the personality and morality.

Sözlü Gelenek ve Değerler Eğitimi: Dede Korkut Hikayeleri Örneği*

Vefa Taşdelen[1]

[1]*Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkiye*

MAKALE BİLGİ

Makale Tarihçesi:
Alındı 13.08.2014
Düzeltilmiş hali alındı 21.10.2014
Kabul edildi Tarih girmek için burayı tıklatın.
Çevrimiçi yayınlandı 01.03.2015

ÖZ

Ulus olarak zengin bir sözlü gelenek kültürüne sahibiz. Sözgelimi atasözleri, ortak akıl ve tecrübenin ifadesi olarak yüzyıllar içinden süzülerek günümüze doğru gelen ifadelerdir. Dede Korkut Hikâyeleri, ihtiva ettiği 12 adet hikâye ile sözlü geleneğin bir başka örneğini oluşturur. Nasreddin Hoca fıkraları, halk arasında en çok anlatılan sözlü gelenek unsurları arasında yer alır. Sevgi ve ayrılık, neşe ve hüzün gibi yaşantıların etkili ifade biçimi olan türküler, gerek söz gerekse müzikal değer açısında etkileyicidirler. Sözlü geleneğe ilişkin bu ifade biçimlerinin uzun ömürlü olması, bir yerde yazılı olmalarına değil, halkın hafızasında yer etmelerine bağlıdır. Bu özgül konumu yitirdiklerinde varlık gerekçelerini de yitirirler; anlatılmaz, söylenmez ve dinlenmez olurlar. Bu makalede, sözlü gelenek ve eğitim ilişkisi sorgulandıktan sonra, bir örnek olarak Dede Korkut Hikâyeleri'nde değerler eğitimi konusu ele alınacaktır. Bu dünyanın belirgin değerleri adalet, bilgelik, dostluk, arkadaşlık, sadakat, merhamet, cesaret, fedakârlık, mertlik, alçakgönüllülük ve güvenirliliktir. Dostu düşmanı iyi tanımak, tehlikeler karşısında temkinli ve tedbirli olmak, sadece erdemli olmanın değil, aynı zamanda ayakta kalmanın da koşuludur. Hikâyeler, bu değerleri işlemeye, geliştirmeye ve aktarmaya yönelik ortaya çıkarlar. Onların anlatım amacı kişiliğin terbiyesi ve bireyin hayatla uyumunu sağlayacak şekilde söz konusu değerlerin yaşantıya aktarılmasıdır. Bugün sözlü gelenek unsurlarının hâlâ canlılığını koruyor olması, eğitici ve eğlendirici işlevlerini sürdürüyor olmalarından kaynaklanır.

Anahtar Kelimeler:
Tarih, sözlü gelenek, Dede Korkut Hikâyeleri, değerler eğitimi.

Giriş

Halk, kendi tecrübesini, kendi bilgeliğini dile getirmenin ve gelecek kuşaklara aktarmanın ifade biçimini de bulmuştur. Bu ifade biçimi, kolay anlatılan, kolay anlaşılan, kolay hatırlanan, dinleyende hoşlanma duygusu uyandıran atasözü, fıkra, masal, türkü, efsane, destan, ağıt gibi sözlü gelenek öğeleridir. Halk, yüzlerce yıldır anlata anlata, dinleye dinleye kendi yaşam bilgeliğini bu geleneğe katmış, bir yandan onunla varoluşsal bilincini güçlendirirken öte yandan da onun gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu nedenle sözlü gelenek unsurları, bir defada söylenip ortaya konulmuş düşüncelerden oluşmaz, uzun zaman dilimi içinde, toplumu oluşturan farklı kuşaklar tarafından ayrı ayrı sınanan ifadelerden oluşur. Onları sıradan söylentilerden ayıran, unutulup gitmekten alıkoyan özellik, sahip oldukları yoğun nükte, öğüt, his, düşünce içerikleri ile taşıdıkları eğitsel değerdir. Sözlü gelenek ürünlerinin yeri, kitaplar ve yazılı kaynaklar değil, halkın hafızasıdır. Bu özgül konumu yitirdiklerinde, yazı ile kayıt altına alınmış olsalar bile varlık gerekçelerini yitirirler; giderek anlatılmaz, söylenmez ve dinlenmez olurlar.

Sözlü gelenek yazıda değil konuşma ve dinlemede ortaya çıkar; kitaplarda değil hafızada birikir, tazelenir ve dönüşür. Halk kendini daha çok konuşarak ve dinleyerek eğitir. Sözlü geleneğin dünyası, okumanın değil dinlemenin, yazmanın değil söylemenin dünyasıdır. Söylemek önemlidir, ama asıl olan dinlemektir. Konuşmanın bir erdemi varsa, dinlemenin de bir erdemi vardır. "Dinleyen konuşandan arif gerek.", "Söz gümüşse sükût altındır." diyen atasözleri, dinlemenin erdemini önceleyen sözlerdir. Sözün erim noktası kalptir. "Muhabbet etme" olarak da adlandırılabilecek, söyleme ve dinleme geleneği, bu eğitim biçiminin özünü yansıtır. Geleneksel eğitim sistemimiz daha çok dinleme biçiminde ortaya çıkar. Konuşma ve söz söyleme ise dinlemeden sonra gelir. Okuma ve yazma saygın bir eylem olarak, başka bir sınıfa, aydın ve seçkin (havas) sınıfa ait bir çaba olarak görülmüştür. Bu açıdan halkın eğitim anlayışını, özellikle sözlü gelenekten çıkarmak uygun bir yaklaşım olacaktır.

* Bu çalışma 01-03 Eylül 2014 tarihleri arasında İstanbul'da yapılan *yılında Uluslararası Yıldız Eğitim Araştırmaları Konferansı*'nda sunulmuştur.

Sorumlu yazarın adresi: Vefa Taşdelen
Telefon: 0212 383 48 80
Faks: 0212 383 48 08
e-posta: vefa@yildiz.edu.tr

© 2015 International Online Journal of Educational Sciences (IOJES) is a publication of Educational Researches and Publications Association (ERPA)

Sözün ve davranışın halk için eğitici bir işlevi vardır. Yunus Emre, "Söz ola kese savaşı söz ola bitüre başı / Söz ola ağulu aşı bal ile yağ ide bir söz" derken (1972: 78,79), sözün insan dünyasının oluşumundaki etkin yerine işaret eder. Tatlı dilin, yılanı deliğinden çıkaracağını, bıçak yarasının kolay dil yarasının zor iyileşeceğini söyleyen atasözleri de, sözün tesir gücüne işaret eder. Bin dinleyip bir söylemek, olgunlaşmanın yolu olarak görülür. Sözün çıktığı boğazın kırk boğum olduğunu söyleyen atasözü de, sözü sarf etmede gösterilmesi gereken özene işaret eder; zira söz bir kez söylendikten sonra geri alınmaz. Bu durum, insanın kendi diline olan bağlılığına, adeta kendi diline gömülü bulunduğuna, kendi dilinin bir ürünü olduğuna işaret eder. Kişinin başına ne gelirse dili yüzünden geldiğini söyleyen atasözü de, insanın kendisine ve çevresine karşı olan öncelikli görevinin dille başladığını ve dille kurulduğunu ifade eder (Bkz. Aksoy, 1988). Sözlü geleneğin öne çıkardığı görüş şudur: İnsanın insana karşı öncelikli ödevi dil üzerinden başlar; herkesin birbirine karşı bir çift tatlı söz borcu vardır. Bütün iyilikler bu borcun ifası ile başlar. Divan-ü Lügat-it-Türk'te yer alan bir atasözü, erdemin başının dil (erdem başı tıl) olduğunu söyler (Kaşgarlı Mahmut, 1999: 336). Buna göre tatlı dil, bütün iyiliklerin anası, dostlukların özüdür. İnsanlık ruhu, tatlı dilin geniş ufkunda görünüşe çıkar, dilin zarafetinde somutlaşır, dildeki güzellikte aydınlanır.

Söylemek ve dinlemek, sözlü gelenekte, sıradan anlamının dışına çıkarak bir sanata, bir retoriğe, saygı ve muhabbete, bir bilime ve öğrenme metodolojisine dönüşür. Söylemek ve dinlemek sevgiyle, muhabbetle gerçekleşir ve çoğu kez hayatın doğal akışı içinde ortaya çıkar. Yazılı eğitimdeki "ezber"in aksine burada söylemek ve dinlemek, karşılıklı konuşmak, sohbet etmek esastır. Yazının M.Ö. 3000'lerde kullanılmaya başlandığı dikkate alınırsa, insanoğlunun ilk eğitme ve eğitilme (eğitişim) biçiminin sözlü gelenek üzerinden gerçekleştiği anlaşılabilir. "Halkın anayasası" olarak nitelediği atasözlerinin eskiye doğru izini süren Süheyl Ünver, altı bin yıllık bir maziden söz eder (Ünver, 1968: 2). Sözlü gelenek, kısıtlı bir çevrede de olsa, ortak dil, anlam ve değer unsuru olarak kendini gösterir. İnsanlar, deneyimlerini, duygularını, düşüncelerini, söylemek istediklerini, etkili ve uzun ömürlü olacaklarını düşündükleri bu özlü ve etkili ifadeler aracılığı ile dile getirmişlerdir. Sözlü kültür, içerdiği atasözleri, fıkralar, masallar ve destanlarla güldürmenin, eğlendirmenin, hüzünlendirmenin ve bütün bunlarla birlikte eğitmenin yollarını da aramıştır. Güldürürken eğitmek istemiştir, ağlatırken eğitmek istemiştir, eğlendirirken eğitmek istemiştir.

Bu makalede, öncelikle sözlü gelenek ve eğitim ilişkisi üzerinde durulacak, sözlü geleneğin halkın eğitimindeki yerine işaret edilecek, konu daha sonra değerler eğitimi çerçevesinde Dede Korkut Hikayeleri'yle örneklenecektir. Ele alınacak soruları şu şekilde formüle edebiliriz: Sözlü geleneğin eğitimle ilişkisi nedir? Halkın eğitiminde sözlü geleneğin yeri nedir? Dede Korkut Hikayeleri'nin eğitim, özellikle de değerler eğitimi açısından önemi ne olabilir?

Sözlü Gelenek ve Eğitim

"Halk", nerede olursa olsun, devletin ve toplumun sıcak ve canlı bedenini oluşturur. Bu sınıf, duygu ve düşüncelerini, şiirlerle, türkülerle, fıkralarla, atasözleriyle, destanlarla, ağıtlarla, masallarla, efsanelerle ifade etmiş; kendini, Dede Korkut gibi, Nasreddin Hoca gibi isimlerde cisimleştirmiştir. Bu nedenle sözlü gelenek konuşunca ortak akıl, ortak tecrübe, ortak bilinç konuşur. Tek tek yaşantılar ona katılır. O, her söylenişte kendini yineleyen, yeni bir mesaj, yeni bir bakış ve yeni bir yaşantıdır. Sözlü geleneğin mantığında yazılı kayıt esas değildir. Bu geleneğe ait ifadeler anlatıldıkları, anlaşıldıkları ve yaşandıkları gibidir. Örneğin söz söylenir ve geçer, türkü söylenir ve geçer; onları kayıt eden halkın hafızasıdır. Bu kayıt da söylendiği gibi değil, daha çok işitildiği ve anlaşıldığı gibidir. Söylenme ve anlaşılma biçimindeki farklılaşma, sözlü gelenekteki bireyler ve kuşaklararası farklılaşmayı doğurur. Havas, halkın bilgeliğini yazıya geçirir; inceler, yorumlar. Sözlü geleneğin mantığında "kayıt altına alınmak" yoktur. Halk söylediği sözü zamana ve hafızaya havale eder. Söz, kavrayış gücü ve hayata olan vukufiyeti oranında tekrar tekrar ifade bulur. Bu husus onun "hayatiyet ilkesi"ni oluşturur. Bu güçten yoksun olursa, unutulur gider. Sözlü gelenek unsurları, yeri ve sırası geldikçe söylenen sözlerdir. Bu yüzden, her bir söyleyiş, bir tekrarlanma değil, yeniden yaşama, yeniden keşfetme, kendi kişiliğinde yeniden tecrübe etme durumudur. Onları anlamlı kılan özellik, sözün sırasının gelmesi, bağlamının ve koşullarının oluşmasıdır. Yinelenen yaşantılar içinde söz de kendini sınar ve yaşatır.

Bir milletin öz değerleri, Dostoyevski'nin de bir romanında ifade ettiği gibi (1989: 258), yeniliklere ve değişimlere duyarlı aydın ve seçkin sınıf arasında değil, "basit halk" içinde yaşar, orada canlılığını korur.

Kaşgarlı Mahmut da, bir milletin dilinin en iyi şekilde, şehirli halkın içinde değil, köylerde yaşayabileceğini, zira şehirli halkın birkaç dil konuşmakla, kendi dili ile olan bağının, köylülere ve kırsal kesimde yaşayanlara oranla daha zayıf olduğuna işaret eder (1999: 336). Halk saftır, kendi değerlerini bozacak cereyanlara kapılmamıştır. Atasözü, türkü, masal, hikâye, destan gibi sözlü gelenek unsurları halkın bilgeliğinin, düşüncesinin ve hissiyatının billurlaştığı sözlerdir. Atasözlerine bu açıdan bakmak, onlarda öz-değerlere ilişkin ipuçları ve yansımalar bulmak, bir dünya görüşüne ulaşmak mümkündür. Halk yaşantıları, deneyimleri, sezgi ve kavrayış gücüyle yoğurduğu kendi hikmetini kendi dili ile, yine kendisi gibi olanlara, onların anlayabileceği şekilde sunmanın yolunu da bulmuştur. Bu söyleyiş biçiminin adının, felsefe, edebiyat ya da sanat olması, söylemi üreten kişiler açısından önemli değildir. Öncelikli kaygıları, edebiyat eseri üretmek, sanat ve felsefe yapmak değil, kendi oluşturdukları hikmeti yaşatmak ve gelecek kuşakların dikkatine sunmaktır. Bunu bir sanat olarak değil, bir gereksinimin karşılanması olarak görmeleri, bu ürünlerin imzasız oluşundan bellidir. Amaç, yaşam deneyimlerini söze aktararak bugünden yarına etkili bir iletişim biçimi oluşturabilmektir.

Sözlü geleneğin dünyası, kalemin ve yazının dünyası değildir, pratiğin ve yaşantının dünyasıdır. O, günlük yaşamın dilini konuşur, bu dünyanın içinden çıkar gelir. Yaşananları, olup bitenleri, yine halkın diline aktarır. Acısıyla tatlısıyla varoluş dünyasına tanıklık eder. Bu ifadelerde, dünyanın sevinçleri, umut ve heyecanları yer alır. "Söyleme" ve "dinleme" sözlü kültürün başlıca iletişim araçlarıdır. Okuma ve öğrenme ise daha çok mektep kültürünü ve şehirliliği yansıtır. Halk, sözlü geleneğin dünyasında, dinleyerek, konuşarak, yaşayarak, sezgi ve deneyimleri ile öğrenir. Eğitim, bir dikkat ve çıraklık işidir. Bunun yöntemi okuma değil dinleme, ezberleme değil tecrübe ve gözlemlemedir. Öğrenme, her şeyden önce bir işteki yeterliliği ve yapabilme becerisini ifade eder. Bu beceriyi kazanmadan kişi öğrenmiş sayılmaz. Bu açıdan sözlü gelenekte, yaşayarak öğrenme, öğrenerek yaşama durumu söz konusudur. Kişi, öğrenirken hayatını sürdürebilmek için gerekli olan bir işin, bir mesleğin bilgisini ve pratiğini kazanır. Sözlü gelenekte öğrenmek için öğrenme, bilmek için bilme yönünde bir talep yoktur. Bu dünya, kuramın değil, pratiğin dünyasıdır. Bilgi kendi başına bir değer değil, pratik hayattaki işleviyle hayatı sürdürebilmenin aracıdır. Bu nedenle sözlü gelenekteki eğitim, yaşam boyu eğitimdir. Sözlü gelenek öğeleri bu eğitimi gerçekleştirmeye yönelik çabanın içinde yer alır. Bu çaba içinde birbirleri için örnek olabilecek bireyler yetiştirmek esastır.

Sözlü geleneğin yöntemi olan konuşma; bilmeyi, dinlemeyi, tecrübe etmeyi, latifeyi, sevgi ve saygıyı da içeren kapsamlı bir süreçtir. "Söz dinlemek", kulak vermenin de ötesine geçen pratik bir anlama sahiptir. Anlaşılması gereken daha çok bu pratik anlamdır. Onda, dinleyeni hayata hazırlayan eğitici bir içerik söz konusudur. Bu pratik boyut, bir deyimde, "can kulağı ile dinlemek" şeklinde ifade bulur. "Can kulağı ile dinlemek", insana yönünü ve yolunu gösteren bir eylemdir. Sözün "kulağa küpe" olması esastır. Bu durumda, söz, canın kulağında misafir olarak kalmaz, canın evini de şenlendirir, ocağını da yakar. Bu yüzden sözlü gelenek, bir nasihat ve bilgelik, bir kıssa ve hisse, bir konuşma ve dinleme geleneğidir. Metafizik duyarlık bile, bu yapı içinde kuramsal değil, pratik ve varoluşsal bir içerimle ortaya çıkar.

Dede Korkut Hikayeleleri'nde Eğitim

"Dede Korkut" adlandırması, hikâyelerin kökenini açıklayan bir ifadedir. Hikâyelerden çıkarsayabildiğimiz kadarıyla, Dede Korkut, bu hikâyeleri ilk anlatan, hadiseyi dil alanında ilk kuran kişidir. Dede Korkut, onlarda, kendi zamanına ilişkin yaşantıları, olayları hikâye eder. Olayla hikâye etme eylemi arasında uzun bir zaman aralığı yoktur. Dede Korkut, hadiseden hemen sonra olay mahalline gelir ve hadiseyi söze döker. Hikâyeler, yer yer manzum, yer yer nesir şeklindedir. Duygusal yoğunluk arttığında söz şiire dönüşür. Bununla birlikte nesir de yer yer şiire yakın, kafiyeli ve secilidir. Bu durum sözün etki gücünü artırır. Hikâyelerde sadece hadisenin anlatılması amaçlanmaz, güzel ve etkili bir şekilde anlatılması da amaçlanır. Hem estetik, hem etik anlamda sözün edebî olması gerekir. Gerek nesir, gerek nazım olarak söylenen parçalar, sözdeki edebiliği en üst seviyede amaçlayan bir tutumun ürünü olarak görülebilirler. Dede Korkut Hikâyeleri, söyleyiş zenginliği ve akıcılığı açısından bugün de kulağa hoş gelen ifadelerdir.

Dede Korkut Kitabı'nda, hikâyeler "boy" (destan) olarak geçer. Destanların içindeki daha küçük parçalar ise "soy" sözcüğü ile karşılanır. Boy boylamak destandan uzun, soy soylamak ise kısa parçalar okumaktır. Soy soylamanın nazım söylemek anlamı da vardır. Söz "aydur" ifadesiyle doğrudan söyleyene bırakılır, bu şekilde anlatıcı aradan çekilir. Kitapta boy kelimesi ile hikâyelerin türü de belirtilir. Muharrem

Ergin, onlara destan denilemeyeceğini, zira destan olabilmek için yeterli uzunlukta olmadıklarını, olsa olsa büyük bir destanın parçaları olabileceklerini söyler (1958: 29-32). Büyük destanın kendisi ise bilinmemektedir. Buna göre Dede Korkut Hikâyeleri boy değil soy, destan değil destanın parçalarıdır. Destanın parçalara, soylara ayrılmasının nedeni, sözlü geleneğin zaman içinde değişmesi, unutulması, ekleme ve çıkarmalarda bulunulmasıdır. Bu nedenle metinler kökendeki zamanın değil, daha çok içinde yaşanılan zamanın izlerini taşırlar.

Asıl adı Kitab-ı Dede Korkut alâ Lisan-ı Taife-i Oğuzan olan Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki on iki hikâyeden ikisi olan Tepegöz ile Deli Dumrul, karakter ve genel hava açısından diğerlerinden farklıdır. Onlar, Orta Asya'daki Türk boylarının mitolojik motiflerinden izler taşırlar;[3] diğer on hikâye ise gerek coğrafya, gerekse tarihsel doku açısından, Türklerin Anadolu'ya giriş dönemini anlatırlar. Onlar, her halükarda Anadolu'yu yurt edinmeye çalışan, bu süreçte yardımlaşmaya, dayanışmaya, birlikteliğe gereksinim duyan, bu nedenle dost ve düşman sözcüklerinin anlamını daha derinden hisseden Türk boylarının hikâyeleridir. Biçim ve içerik açısından bakıldığında onların aynı ortamın, aynı ruh halinin ürünü oldukları söylenebilir. Bu özellikleri ile tek tek hikâyeler birleşerek destansı bir bütünlüğe doğru giderler. Denilebilirse nehir hikâyelerdir onlar; aynı dekor, aynı ruh hali içinde sürüp giden anlatılardır.

Hikâyelerin söylenme zamanı ile yazıya geçirilme zamanı arasında fark vardır. Onlara yalnız yazıcının değil, ilk söyleyenle yazıcı arasındaki ismi bilinmeyen yüzlerce anlatıcının da yorumları karışmıştır. Onların ilk halinin, ilk söyleniş biçiminin nasıl olduğunu bilmemiz mümkün değildir. Bu belirsizlik, sözlü geleneğin doğasında vardır. Dede Korkut Hikayeleri'nin mekânı Anadolu'ya ilk toplu girişlerin yapıldığı Doğu Anadolu bölgesidir. İlk söyleniş tarihi ise Türklerin Anadolu'ya yerleşmeye başladıkları, bu amaçla çevredeki tekfurluklarla savaştıkları 1000'li yıllardır. Onları, 1000'li yıllardan yazıya geçiriliş tarihine kadar yaklaşık 400 yıl unutulmadan koruyan halkın hafızası, değer duygusu, beğenisi ve duyarlığıdır. Onlar, her anlatışla yeniden yorumlanmış, hafızalardaki yerleri yeniden tazelenmiş, bununla birlikte dinleyenleri hayatın değerine ilişkin bir kez daha aydınlatmışlardır.

Hikâyeler, beyleri, beylerin hayatını, savaşlarını, zafer ve yenilgilerini, hüzün ve şenliklerini, düğün ve eğlencelerini anlatırlar. Ama yalnız beylerin değil halkın yaşam biçimini de anlatırlar, dönemin günlük hayatına atıfta da bulunurlar. Belirli kişilerin değil, bütün Oğuz boyunun hikâyeleridir onlar. Dede Korkut, beyle boy arasındaki kişidir. Bir yanıyla halk, bir yanıyla beydir. Bilgi, hikmet ve irfan sahibi, kalp gözü açık birisidir. Bu konumu, söz söyleme yetisine katkı olarak yansır. Hem halkın, hem de beylerin yanında, onları anlayarak ve onların da kendisini anladıklarından emin olarak konuşur. Hikâyeler'in bize anlattığı kadarıyla, bey ve halk arasında bir kopukluk ve bölünmüşlük de yoktur. Onlar bir arada ve iç içe yaşarlar. Onları birbirinden ayıran ayrıcalıklı mekânlar, görkemli yapılar, cadde ve koridorlar yoktur. Dede Korkut, özce birbirinden ayrı olmayan bu iki sınıf arasındaki "eklem" ve "aracı" konumundadır; her iki sınıfı da bilir, tanır, anlar. Bu aracı konumuyla her iki kesime ve onların konuştukları dile aşina birisidir.

Anlatıcı-bilge tipi. Sözlü gelenekte anlatıcı tipinin önemli bir yeri vardır. Anlatıcı, sözlü geleneği üreten, yorumlayan, sürdüren ve zenginleştiren kişidir. Bu özelliği ile basit bir nakilci değil, anlatım gücü, söze olan hâkimiyeti, hayal ve kurgu gücü ile modern sanatçı tipini önceleyen kişidir.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde kaynaktaki anlatıcı, Dede Korkut'tur. O, sözün ve ad'ın sahibi olarak boy boylayan, soy soylayan, destan düzen kişidir. Bazı kaynaklar onun Oğuzların Bayat boyundan olduğunu, Hz. Muhammed zamanında yaşadığını, Müslüman olduğunu, Medine'ye giderek Peygamber'le görüştüğünü yazar (Kırzıoğlu, 2000: 35, 57). Yaşadığı mekân, hikâyelerin geçtiği Doğu Anadolu bölgesidir.

[3] On iki adet Dede Korkut hikâyesi içinde iki gerçeküstü metinle karşılaşırız. Bunlar "Tepegöz" ve "Deli Dumrul" hikâyeleridir. Tepegöz insanüstü bir güç karşısında uğranılan felaketi, acziyeti ve bu uğurda verilen mücadeleyi simgeler. Hikâyeden çıkan mesaj şudur: Düşmanını tanımadan, onunla mücadele edemezsin, zafere kavuşamazsın. Tepegöz, ancak yakinen tanındıktan sonra kendisine galip gelinebilecek yollar ortaya çıkar. Tepegöz ve Deli Dumrul hikâyeleri, kimi özellikleriyle Grek mitolojisini anımsatır. "Tek gözlü adam yiyen devi anlatan Tepegöz isimli Dede Korkut hikâyesi, belirgin bir şekilde *Odyssey*'nin 9. Kitabındaki Polyphemus kihayesiyle benzeşir (Homer, 129-146). Bu benzerlik 19. Yüzyılın başlarında H. F. von Diez'in dikkatini çektiğinde, Greklerin Poliphemus hikâyesinin hâlâ canlılığını koruyan doğu, muhtemelen de Oğuz Türklerinden alınmış olabileceğini söyler (Meeker, 1992: 396). Deli Dumrul'un eşi de Euripiedes'in tiyatrolaştırdığı Alkestis tipiyle benzeşir (Sina, 2004 - Euripiedes 1890: 21-90). Ama yine de bu iki adet Dede Korkut hikâyesinin İslam inanç öğretileriyle yeniden yorumlandıklarını da söylemek gerekir.

Ne var ki, halk sevdiği kişileri, kendi bölgesinde yaşatır, onlara kendi topraklarında bir makam tahsis eder. Dede Korkut'un da Orta Asya'da ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde mezarlarının olduğu bilinir (Kırzıoğlu, 2000: 34). Nasreddin Hoca ve Yunus Emre gibi efsane isimlerde de durum aynıdır. Dede Korkut, kendisini asırlar boyu hafızalarında yaşatan, kendisiyle duygudaşlık kuran, kendisini hanesinin bir üyesi ve sözünün temsilcisi haline getiren halkların rehberi ve bilgesidir. O, Oğuz kavminin sağduyusunu, deneyimini, dünya görüşünü temsil eder. Yalnız sıradan halkın değil, beylerin ve hanların da danışmanı ve akıl hocasıdır. Toplum içinde sınıfsal bir ayrım olmadığı için, söylediğinde hanların, beylerin, savaşçıların ve halkın huzurunda söyler. Sağduyunun sesi olarak kendi bakış açısını kullanır. Yalnız nasihat etmekle kalmaz sorunun çözümü için öneriler de sunar, bizzat rol ve sorumluluk da alır. Bu nedenle sıradan bir anlatıcı tipi değildir; bir yönüyle anlatıcı, bir yönüyle eylemcidir. Ama her halükarda Oğuz kavminin zor günlerinde imdadına yetişen, onu karşılaştığı güçlüklerden kurtaran hikmet sahibi bir kişidir (Ergin 1958: 16). Bu durum *Hikâyeleri*'n girişinde, *Hikâyeleri* yazıya geçiren kişinin kaleminde şu şekilde dile gelir. "Oğuz kavmının müşkülini hall ider-idi. Her ne iş olsa Korkut Ata'ya tanışmayınça işlemezler idi. Her ne ki buyursa kabul iderler idi. Sözin tutup tamam iderler idi" (Ergin 1958: 1).

Dede Korkut'u gerçek tarihsel bir kişilik olarak düşündüğümüzde, *Hikâyeleri* söyleyen kişinin, Hz. Muhammed döneminde yaşamış ve onunla görüşmüş olması ihtimali düşüktür. Ama halkın muhayyilesi, Dede Korkut'u Peygamber'in arkadaşı haline getirerek onun manevi kişiliğini güçlendirir; hikmetli sözlerini manevi bir kaynağa bağlayarak tesir gücünü artırır. Hikâyelerin havasına bakıldığında, rahatlıkla söylenebilecek şey, Dede Korkut tipinin, İslamiyet'in öğretilerini kabul etmiş, onları özümsemiş ve kendi hayatına aktarmış bir kişilik olduğudur. Bu konu hikâyelerde o kadar açıktır ki, Dede Korkut, bir takım kerametleriyle geleceği görebilen, kız kardeşini Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek'e istediğinden dolayı Deli Karçar'ın saldırısına uğradığında, yaptığı dua ile onun elini kolunu bağlayan bir ermiş tip olarak bile görülür. Bu da onun hikmet ve fazilet sahibi bir kişilik olarak toplumun sorunlarını çözmede manevi bir güce dayandığı anlamına gelir. Halkın Dede Korkut'a bağlılığı, bilgeliğe, erdeme, sağduyuya ve manevi değerlere bağlılığı anlamına gelir.

Dede Korkut genellikle hadise sonlandıktan sonra ortaya çıkar, bazen neşeli havalar çalar, bazen nasihat eder, bazen kahramanlık türküleri söyler (Ergin 1958: 169); ama her halükarda hadiseyi söze döker. Hadisenin söze dökülmesinin anlamı, başka ozanların da söylemesini sağlamaktır. Hadise söze dökülür, zira söze dökülecek kadar önemlidir. Söze dökme eyleminde tarih ve gelecek bilinci vardır. Öncelikle unutulması arzu edilmez, gelecek kuşakların da ondan haberdar olması istenir; çünkü hadise tarihsel yönü ve model olma durumuyla geleceğe mesaj taşır. Dede Korkut, bu bağı kuran, geçmişle geleceği, geçmişin zihniyeti ve bakışıyla geleceğin zihniyet ve bakışını birleştiren kişidir. Dede Korkut, hikâyeleri ilk defa söylemiş, sonra da onları ozanların ve halkın hafızasına emanet etmiştir (Bkz. Ergin 1958: 12). Bu şekilde sürekli eğitmenin, sürekli aydınlatmanın ve rehberlik etmenin yolunu bulmuştur. Zira *Hikâyeler*'de ele alınan anlatılar bağlamında bir değerler örgüsü vardır; dostluk, iyilik, fedakârlık, sadakat, cesaret, kahramanlık, yiğitlik, mertlik değerleri öne çıkar. Denilebilirse, onlar model hadiselerdir, ortaya koydukları örnek olay, tip, yaklaşım ve çözüm yolları ile eğitici birer metin konumundadırlar.

Hikâyeler'de hadise söze dökülür, çünkü iyilik değerlerinin yaygınlaşması, kötülük durumlarının azalması istenir. Söze dökülür, zira dünyanın bir iyilik, dostluk ve güven yurdu haline gelmesi istenir. Söze dökülür, zira kahramanlar övülmek, korkaklar yerilmek istenir. Söze dökülür, çünkü dosta cesaret düşmana korku verilmek istenir. Övülerek, erdemlerin yaşatılması, yaygınlaştırılması, çoğaltılması ve kalıcı hale getirilmesi amaçlanır. Kahramanlık ve erdemli davranış, düşmanın şahsında bile olsa, övülür. Övgü ve yergi destanların temel niteliklerinden biridir. Şiir formunda söylenen sözler, genellikle seslendiği kişinin olumlu özelliklerini, yaptığı kahramanlıkları sayarak, övgü ile başlar. Bu durum söze bir zarafet, nezaket ve güzellik katar; yaşanılan dünyayı sosyal bir ortam haline getirir. Sözgelimi Han kızı, Bey kocasıyla ava giden oğlunun dönmediğini görünce, ona ne olduğunu oğlunu öven sözlerle sorar (Ergin, 1958: 158-159). Bununla birlikte *Hikâyeler*'de düşmanın kahramanlıkları da anlatılır. Sözgelimi *Kazılık Koca Oğlu Yeğrek Boyu*'nda olup biten budur. *Hikâyeler*'de geçtiği şekliyle Düzmürd Kalesi'nin tekfuru, Arşın Oğlu Direk Tekür böyle bir düşmandır. O, üzerine giden Kazılık Kocayı, onu kurtaramaya giden Deli Dündar'ı ve Evren'i yenmiştir. İyilik ve kahramanlık kime ait olursa olsun, bir erdem olarak övülür.

Hikâyeler'de geçen ifadelere bakacak olursak, ilk önce hadise yaşanır, daha sonra anlatılır. Dede Korkut, olayın hemen akabinde hadiseyi destanlaştırır, söze aktararak kalıcılık değeri kazandırır. Ama o olayı sadece

nakletmekle kalmaz; söze sanatsal bir değer ve etki gücü de kazandırır. Tabii ki, bu sanatsal yapı kendi başına yeterli değildir. Asıl önemli olan onun içine dinleyenleri eğitecek hikmet unsurları da ekleyebilmektir. Bu özelliği sayesinde etkileyicilik niteliği kazanır, kolayca unutulmaz. Hikmet unsuru, söze içerik kazandırarak onu bilgelik kültürünün bir parçası haline getirir, yeniden anlatılması için gerekçe oluşturur. Buna göre Dede Korkut'un işi, hadise cereyan ederken değil, bittikten sonradır. Ancak bunun bazı istisnaları da vardır; hadise cereyan ederken de Dede Korkut'a ihtiyaç duyulduğu olur; *Basat Depegözi Öldürdügi Boyı* ve *Kam Pürenin Oğlı Bamsı Beyrek*'te Dede Korkut bizzat hadisenin içinde yer alır. Buna göre Tepegöz, Oğuz boyunun insanlarını yiyen bir canavardır. Bir peri kızı olan annesinin parmağına taktığı sihirli yüzük sayesinde insanüstü bir güce kavuşmuştur. Kendisiyle yapılan bütün savaşları kazanmış, nice yiğitler karşısında aciz kalmıştır. Bu durum, hikâyede şu şekilde geçer: "Oğuz Depegöz elinde temam zebun oldu. Vardılar Dede Korkud'ı çağırdılar, anun-ile tanışdılar, gelün kesim keselüm didiler. Dedem Korkud'ı Depegöz'e gönderdiler." Bütün yiğitlerin dize geldiği, bütün çarelerin tükendiği Depegöz karşısında, bu sefer Dede Korkut'un dediği olur: "Depegöz aydur: Günde altmış adam virün yimege didi. Dede Korkut aydur: Bu vech-ile sen adam komaz dükedürsin didi, amma günde iki adam ile biş-yüz koyun virdüm didi. Dede Korkut böyle digeç Depegöz aydur: Hoş öyle olsun didi" (Ergin 1958: 209).

Dede Korkut'un hikâyeye doğrudan katıldığı bir başka örnek de *Kam Pürenin Oğlı Bamsı Beyrek*'tir. Hikâyede yine gücün ve çarenin tükendiği bir durumda Dede Korkut devreye girer. Beyler ve bilgeler tarafından Dede Korkut'a, kız kardeşini isteyen kişileri öldüren Deli Karçar'dan kız kardeşini isteme görevi verilir. Hikâye şu şekildedir: Evlenmekten imtina eden, bir türlü evleneceği kızı bulamayan, aradığı kızda pek çok özellik arayan Beyrek, bir gün babası Pay Püre Han'dan Deli Karçar'ın kızını istemesi dileğinde bulunur. Bunun üzerine endişeye kapılan Oğuz beyleri toplanır ve ne yapabileceklerini görüşürler: "Oğuz bilgeleri ayıtdılar: Bu kızı istemeye kim vara bilür? Maslahat gördüler ki Dede Korkut varsun didiler (Ergin 1958: 124 – 125)" Dede Korkut bilgeliği, tecrübesi, olgun ve ermiş kişiliği sayesinde bu zor görevden de yüzünün akıyla çıkar ve Beyrek'in Deli Karçar'ın kız kardeşiyle evlenmesini sağlar.

Destanların dünyası savaşın, çarpışmanın dünyası olmasına karşın Dede Korkut savaşçı bir tip değil, eğitici, yol gösterici ve irşat edici bir tiptir. Bu husus onun, "Dede" lakabının da bir özelliğidir; bir başka deyişle, dedeliğini bu özelliğinden alır. Muharrem Ergin, "Dede Korkut" ismindeki "Dede"nin sonradan eklendiğini, kaynaklarda "Korkut Ata" veya sadece "Korkut" olarak geçtiğini söyler ve bu lakabın Korkut'un yaşlılığına delalet ettiğini düşünür (Bkz. Ergin 1958: 1, 2). Ama bu lakabın "yaşlılık" kadar manevi büyüklüğe, saygınlığa, önderliğe, tecrübeye, hatta ortak akıl ve bilince işaret ettiği de bir gerçektir. Bu özelliği onu terbiye edici, eğitici, geliştirici, problem çözücü bir kişilik haline getirir. Bütün bunları yapabilmesi için de bazı üstün meziyetlerinin olması gerekir. Dede Korkut, sözün sahibidir. O, işlerini savaşarak, çarpışarak, kavga ederek değil, konuşarak, söyleyerek halleder. Ad verici, nasihat edici, arabulucu olama özelliğiyle hep "söz adamı"dır; eylemi "söz"le ve "söz üzerinden"dir. Bu haliyle yöneticilik yapmaz, savaşa katılmaz; eğitici, irşat edici ve yol gösterici bir konumda bulunur. Kendi toplumunun söyleyen dili, gören gözü, düşünen aklı, hisseden vicdanıdır. *Hikâyeler'*in pek çok yerinde onun bilge kişiliğine göndermeler vardır. Bu özelliği ile Oğuz boyunun bilge kişisidir. Tepegöz'le olan arabulucu konumundaki görüşmesinde bile tepegözün değil, onun dediği olur. "Söz sahibi" olmak, ona manevi bir güç ve iktidar kazandırır. Söz, her haliyle bir otoriteyi ve hakikati ifade eder. Dede Korkut, bu otoriteye ve hakikate sahip olan kişidir.

Dede Korkut, yaşı, bilgisi, deneyimi ve olgun kişiliği ile toplumun manevi önderidir. "Ad veren" bir kişi oluşu, bu durumun ifadesidir. Ad almak da, ad vermek de töreye göre belirli kuralları ve yasaları olan bir hadisedir. Herkes ad veremez, herkes ad alamaz. Ancak Platon'da, Kratylos'un dile getirdiği üzere (1989), bilge ve ilahi tözle ilgisi olan kişiler ad verebilir. Ad vermek, bir ululuğa, büyüklüğe ve bilgeliğe işaret eder. Ad veren, bilen ve gören bir kişidir. Dede Korkut da, *Hikâyeler*'de ad veren kişidir. Boğaç Han'ın, Bamsı Beyrek'in, Basat'ın adlarını, yaptıkları kahramanlık sonucunda ve bu kahramanlığa karşılık gelecek şekilde veren kişi odur (Ergin, 1958: 82, 121). Ad almak kolay bir şey değildir. Kişinin ad alabilmesi için kahramanlık yapmış, çeşitli sınamalardan geçmiş, deneyimler yaşamış olması gerekir. Ok atmayan, ava çıkmayan, güreş tutmayan, düşmanı haklamayan, zor durumlar karşısında sınanmayan kişi, isim alma onuruna erişemez. Böyle kişiler, ancak bir potansiyel olarak vardırlar. Göç ve savaş kültürünün yaygın olduğu yerlerde cesaret ve kahramanlık erdemine sahip olmayan kişi yaşama şansı bulamaz, hayata tutunamaz. "Ad almak" böyle bir kahramanlığın ürünüdür. Ad alma erdemine kavuşamayan kişi ayaklar

altında kalır, el âleme rüsva olur. Yurdunu yöresini, evini barkını koruyamaz; çevresine, soyuna, boyuna, ailesine sahip çıkamaz (Bkz. Başar, 1011). *Uruz Beyin Tutsak Olduğu Boyu* böyle bir temayı işler. Onun için bir yiğidin sadece düşman karşısında değil, doğa karşısında da sınanması gerekir. Bu sınamalar, ad almak için iyi bir fırsattır. Sonuçta ad alma arzusu, kahramanlık ruhunu ateşlemiş, her yiğit bir kaleyi fethetmeye, yaşanan bir zorluğun üstesinden gelmeye girişmiştir. Ad almak için yiğitlik ve kahramanlık yapmak esastır. Ancak böyle bir kahramanlıktan sonra Dede Korkut gelip isim koyar; "İsim benden ömür Allah'tan" der. Bu töre, topluma her zaman kendini yineleyen bir dinamizm kazandırmış, bu şekilde kahramanlık, yiğitlik, fedakârlık gibi erdemler yaygınlaşmıştır. Ad alma töresi, yiğitlerin kendilerini deneyeceği, sınayacağı, her bireyde kendini tekrarlayan, dur durak bilmeyen bir kendini gerçekleştirme isteği olarak ortaya çıkmıştır.

Hikâyeler'in anlatımı esnasında kopuza önemli bir görev düşer. O, sözün etki gücünü artırıcı bir öğe olarak *Hikâyeler*'de yer alır. Onun bizzat kendi başına da bir anlamı vardır. Sözgelimi Eyrek ve Seyrek kardeşlerin hikâyesinde iletişim ve tanışma aracı olarak kopuz kullanılır. İki kardeş, Dede Korkut'un kopuzu sayesinde tanışırlar, kendilerini birbirlerine öldürtmek isteyen düşmanın elinden kurtulurlar. Bu hadise *Hikâyeler*'de şöyle geçer: "Görd-i kim elinde kopuz var, aydur: Mere kâfir Dedem Korkut kopuzı hörmetine çalmadum didi, eğer elünde kopuz olmasay-idi ağam başı-y-için seni iki para kılur-idüm didi" (Ergin, 1958: 231). Kopuzun bir çalgı aleti olmanın ötesinde öze ve kimliğe ilişkin bir simge olduğu da söylenebilir. Dede Korkut, nasıl ki ortak benliğe ait bir figürse, kopuz da öylece ortak kimliğin bir parçasıdır. Kopuz, Dede Korkut'un bir enstrümanı olarak Hz. Musa'nın asası örneğinde olduğu gibi manevi bir güce ve anlama sahiptir. Ona saygı göstermek, otoriteye, geleneğe saygı göstermektir. Ona saygı göstermek ataların töresine saygı göstermektir. Ona saygı gösteren kişi sonuçta kendine saygı göstermiş olur.

Ozan, kopuzu alıp köyden köye, obadan obaya, şehirden şehre gezer. Bu onun için bir yaşama biçimidir. Bu çabanın amacı halkı eğitmek, onlara nasihat etmek, akıl vermek, aralarındaki problemleri çözmek, yol yordam göstermektir. "Koçlu kopuz götürüp ilden ile, bigden bige ozan gezer" der Dede Korkut; böylece ozanın toplum içindeki konumuna işaret eder (Ergin, 1958: 75). Kopuz sadece müzikal bir enstrüman değil, dikkati yoğunlaştıran, sözün etki gücünü artıran bir unsurdur da. Kopuzla söylenen söz, artık sıradan bir söz olmaktan çıkar, manevi bir niteliğe kavuşur. Bunun yanında, sözü söyleyenin, anlatıyı gerçekleştirenin sıradan bir kişi olmadığı; yaşam deneyimi, bilgisi ve görgüsü, empati yetisi ve kavrayış gücüyle sözlerinin yabana atılmaması gerektiği duygusunu telkin eder. Söylediği sözün değeri ozanı diğer kişilerden ayırır; dinleyenleri anlaması, onların duygu ve düşüncelerine tercüman olması ise onları birleştirir. Ozan, halkı tanıyan, onların içinden bir kişi, kavrayış ve empati gücü, eğitici öğretici özelliği ve üstün ifade yeteneğiyle de onlardan ayrılan bir kişidir. Kopuz bu yönüyle manevi bir güce ve iktidara işaret eder. Ozan, bu iktidar ve saygınlığı elinde bulunduran kişidir.

Dede korkut hikâyeleri'nin değerler dünyası. İnsan değer üreten, değerle ve değer için yaşayan bir varlıktır. Bu durum onun hayatını bir hayvanın, bir bitkinin hayatından farklılaştırır. Mutluluğu ve acısı, başarısı ve başarısızlığı bu değerler çerçevesinde ortaya çıkar. İnsanın yeryüzündeki konumunu, hayatının anlamını belirleyen şey, varoluşunu kendileriyle düzenlediği değerlerdir.

Dede Korkut Hikâyeleri'nin dünyası da bir değerler dünyasıdır. Söz, bir değer adına, bir değerden ötürü, bir değeri yaşamak ve yaşatmak, bir değeri çoğaltmak için söylenir. Bu dünyanın belirgin değerleri iyilik, dostluk, sadakat, merhamet, fedakârlık ve güvenirliliktir. *Hikâyeler* bu değerleri işlemeye, geliştirmeye ve hayata katmaya yönelik söylenir. Bu nedenle, onların anlatım amacı kişiliğin terbiyesi ve değerlerin etkili bir şekilde yeniden üretilmesidir. *Hikâyeler*'de belirli bilgilerin değil, değerlerin verilmesi söz konusudur. Mertliğin, yiğitliğin, sözünde durmanın, dostluğun, sadakatin, fedakârlığın, merhametin, bütün bu vicdani değerlerin öğretilmesi, önceliklidir. Anlatılan örnek olay ve verilmek istenen mesajlarla, bir karakter eğitimi amaçlanır. Bu eğiticilik özelliğinin ilk ifadesi, *Dede Korkut Kitabı*'nın atasözleri ile başlıyor olmasıdır. Dede Korkut atasözlerini söyleyen kişi olarak hikmeti ve bilgeliği üreten bilince karşılık gelir. Atasözleri ancak Dede Korkut gibi hikmet ve tecrübe sahibi bilge kişilerin sözleri olabilir. Türküleri söyleyen ve hikmetli öyküleri anlatan da yine onlardır.

Dede Korkut Hikâyeleri'nin eğiticiliği, bir bilgi kitabı olmasından değil, bir değerler kitabı olmasından kaynaklanır. *Hikâyeler*'in, göç ve savaş kültürü etrafında şekillenen cömertlik, dostluk arkadaşlık, merhamet, cesaret, fedakârlık, vefakârlık, yiğitlik, kahramanlık, mertlik gibi pek çok yüksek değeri vardır. Asıl olan iyilik değeridir. Kötülük mutlak değildir, sürüp gitmez. Kötülük yapanın eninde sonunda cezasını bulacağı

anlayışı, adalet idesine duyulan güveni oluşturur. Kötülük, kötülük olarak bizzat kendisinin cezasıdır. İyilik, insanlığın asli yurdudur. Bütün güzellikler, bütün faydalar ondan gelir. Kötülük ise ne kadar güçlü olursa olsun, eninde sonunda yenilip yok olacaktır. *Hikâyeler'*in iyi bir sonla bitmesi, bize bu olumlu mesajı verir. Bu durum, hikâyelerdeki umuda ve aydınlık yapıya işaret eder. Dede Korkut'un dünyası iyinin ve kötünün, dostun ve düşmanın dünyasıdır. Anlatıcı bize dünyayı güvenli ve aşina kılar. *Hikâyeler'*in anlatılma nedeni dostu övmek düşmanı yermek, iyiyi kötüden ayırmaktır. Dede Korkut, sıradan olaylar üzerine hikâye anlatmaz, değerler konusunda yol gösterecek, model olabilecek olaylar hakkında anlatır. Bu şekilde uyarır, eğitir, terbiye eder. Her bir hikâye, iyiliği çoğaltıp kötülüğün önüne set çekmek için söylenir.

Savaş ve göç kültüründe dostu ve düşmanı tanımak önemlidir. *Hikâyeler'*in ısrarla vurguladığı şey dost ve düşman karşısında uyanık olmak, kimin dost kimin düşman olduğunu iyi bilmektir. İyilik ve kötülük, önemli ölçüde dost ve düşman kavramları ile yakından ilgilidir. Dost insanın yeryüzündeki varlık temelidir; huzurdur, güvendir. Düşman ise yok edici bir güçtür; kötülük ve tehlikedir. İnsan bu ikisini tanıdığı sürece varlığını güvence altına alabilir. Dost güvenin, düşman güvensizliğin simgesidir. Düşman, *Dede Korkut Hikâyeleri'*nde baba ile oğlun arasına girip babaya oğlunu öldürtmek için ok attıran, ne zaman ve nerede, ne şekilde ve kimin şahsında ortaya çıkacağı açık olmayan tehlikeli bir güçtür. Dost uyur düşman uyumaz, kişinin zayıf ve çaresiz bir anını kollar; tıpkı atından düşüp ayağını kıran, bu şekilde savaşamaz ve obasını koruyamaz hale gelen *Begil Oglu Emren*'in durumunda olduğu gibi. Onun felaket haberini alan Tekür, hemen üzerine adamlarını yollar; öldürülmesi ve obasının yağmalanması için emir verir. *Hikâyeler*, düşmanın şerri karşısında temkinli olmayı eğitimsel bir değer olarak öne çıkarır. Bu, yaşamsal değeri olan bir eğitimdir; zira bu bilgi gerçek anlamda varoluşşal bir değerde ortaya çıkar, kişinin hayatta kalmasını sağlar. Dünya, dostun ve düşmanın dünyasıdır. Dost sağlık, hayat ve güven, düşman hastalık, tehdit ve ölümdür. Kime güvenip kime güvenilemeyeceğini bilmek, yaşamsal öneme sahiptir. Kişi, zor bir anında kendisine yüz çeviren, sözünde durmayan "iyi gün dostları"ndan düşmandan sakındığından daha çok sakınmalıdır; onlar karşısında temkinli ve tedbirli olmalıdır. Bu nedenle *Hikâyeler'*de dostluk sınanan, kanıtlanan, zor günlerde belli olan bir değer olarak ortaya çıkar.

Hikâyeler, kötülük, zulüm ve bencillik karşısında iyiliğin, merhametin, dostluğun, fedakârlığın, yiğitliğin zaferi ile sonuçlanır. Bu nedenle onlarda umut ve iyimserlik vardır. Şerrin zafer elde edememesi, iyi üzerinde kalıcı bir egemenlik oluşturamaması, *Hikâyeler'*in iyimser dünya görüşünü oluşturur; bu da iyiliğe olan güveni pekiştirir, erdeme duyulan güveni artırır. Zafer, iyiliği güçlendiren, kötülüğü zayıflatan bir nitelik taşır. Bundan sonra içsel terbiye ve eğitim süreci başlar. Dede Korkut'un bizzat yaptığı gibi, bu da başlı başına nasihate ve yol göstericiliğe dayalı bir eğitimdir. Zafer, insanı şımartan, kolayca gözünü karartan, gerçek gücünü unutturan bir yanılsamaya da yol açabilir. Oysa insanın temel konumu, dünyada gerçek bir zaferin olamayacağını söyler. Bu nedenle *Hikâyeler*, zafer sarhoşluğu içinde kibre kapılmamayı, haddini aşmamayı öğütler. Zafer, ancak bir terbiye ve ağırbaşlılık içinde değer kazanabilir. Buna göre zafer insana kendini, kendi özünü ve varlığını tanıtır; dünyadaki konumunu bildirir. Peşi sıra böyle bir terbiyeyi, olgunlaşmayı doğurmayan zafer, tamamlanmış sayılmaz. *Hikâyeler*, insanoğlunun derin duygularını, eğitilmesi gereken hislerini ve tutkularını, dinleyenlerde kalıcı bir hayat dersi oluşturacak şekilde anlatırlar.

*Dede Korkut Hikâyeleri'*nde, insanın faniliğine, gelip geçiciliğine, ölümlülüğüne güçlü göndermeler de vardır (Gökyay 1973: CXXI, vd.). İnsan varoluşunda derin bir çatlak oluşturan fanilik duygusu, kişiyi "öyleyse" diye başlayan bir cümle ile varoluşunun anlamını sorgulamaya yöneltir. *Hikâyeler*, kötülük karşısında iyiliğin, zulüm karşısında adaletin zaferiyle biter. Ancak burada, zafer sevincine fanilik duygusunun eşlik ettiği görülür. İnsana kendi faniliğini hatırlatmak, onun bu gerçeği içselleştirmesini sağlamak, gerçek bilgeliği "ölüm üzerine düşünmek" olarak tanımlayan filozofların fikirleri dikkate alındığında, en sahih terbiye yollarından biri olarak görülebilir. Şu mısralar her hikâyenin sonunda tekrarlanır: *"Gelimlü gidimlü dünya / Şon uçı ölümlü dünya"* (Ergin 1958: 94, 115, 176, 198, 243, 251). Bu mısralarla Dede Korkut insanlara ısrarla kendi faniliğini hatırlatmak ister. Aslında bilinmeyen bir konu değildir bu; herkes kendi faniliğinin bilincine sahiptir. Bu husus, insanı diğer canlılardan ayıran bilincin bir ifadesidir. Dede Korkut, bu gerçeği bir kez daha hatırlatarak insanları yeryüzündeki varoluşları konusunda eğitmek, onların metafizik bağlarını güçlendirmek ve geliştirmek ister. Kişi kendi faniliğini ve kendi sonsuzluğunu kendi içinde taşır. Dünyaya ve dünya ötesine kendi içinden hareketle yol bulur. Ölümsüzlük ve sonsuzluk bilinciyle kişinin eğitimi ve içsel terbiyesi tamamlanmış olur. "Mademki insan ölümlüdür, öyleyse her şey boştur" felsefesi bu yaklaşım içinde yer almaz; aksine şöyle bir sonuç çıkar: Mademki ölüm

vardır, o zaman insana en çok yakışanı hayatı güzel yaşamak, iyilik yapmak, cesaretli ve umutlu olmak, hayatın her bir anını değerli saymak, bu şekilde erdemli bir hayat sürmek ve yeryüzünü yüksek değerlerin yurdu haline getirebilmektir. Değerler eğitimi bu noktada önemli bir gerekçeye kavuşur.

Sonuç

Sözlü gelenek, kültürlerin en eski ifade biçimlerinden biridir. Atasözleri, türküler, halk hikâyeleri, masallar, efsaneler, destanlar, fıkralar, zengin yaşam deneyimlerinin ürünü ve sağduyunun sesi olarak geçmişten günümüze doğru süzülerek gelirler. Onlarda eğlendirici olduğu kadar eğitici ve geliştirici bir içerik de vardır. Geçmişte halkın eğitim biçimi, okuyarak yazarak değil, daha çok yaşam deneyimlerinin paylaşılması şeklinde olmuştur. Yaşam deneyimleri ise en ileri şekilde atasözü, fıkra, masal, destan, halk hikâyesi gibi sözlü gelenek formlarında özleşir.

Sözlü geleneğin öğelerinden biri de kültür tarihimizde önemli yeri olan *Dede Korkut Hikâyeleri'*dir. Dede Korkut, *Hikâyeler*'in temel karakteri olarak, sağduyuya, ortak akıl ve vicdani değerlere karşılık gelen bir bilge tipidir. Bu nedenle *Hikâyeler*'in dünyası, baştan sona bir değerler dünyasıdır. Bu değerlerin öne çıkanları, dostluk-arkadaşlık, sadakat, merhamet, cesaret, fedâkarlık, mertlik, merhamet, alçakgönüllülük ve güvenirlilik değerleridir. *Hikâyeler*, bu değerleri işlemek, geliştirmek ve hayata hâkim kılmak ister. Onların anlatım amacı kişiliğin terbiyesi ve bireyin hayatla uyumunu sağlayacak şekilde değerlerin etkili biçimde yeniden üretilmesidir. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde de söz konusu değerlerle öncelikle bir kişilik ve ahlak eğitimi amaçlanır. Kişiyi hayatta tutacak, zorluklar karşısında güçlü kılacak tutumların kazandırılması bu amaçlar arasındadır. İyinin ve kötünün, dostun ve düşmanın niteliklerini, olaylar içinde örnekleyerek vermeleri de *Hikâyeler*'in pedagojik değerini artırır. Genel anlamda bakıldığında, *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin dünyası savaşın ve çatışmanın dünyası gibi görünür. Bununla birlikte Dede Korkut tipi, sahip olduğu olgun ve bilge kişilikle öncelikle eğitimci bir tiptir. Bu da bizdeki gerçek zaferin akıl, bilgi, erdem ve insanlık değerleriyle kazanılan zafer olduğu duygusunu güçlendirir.

Kaynakça

Aksoy, Ö.A. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü I*. İstanbul: İnkılap Yayınları.

Başar, L. K. (2012). Dede Korkut hikâyelerinde savaşçı eğitimi, *Turkish Studies*, 7(4), 1009-1017.

Ergin, M. (1958). *Dede Korkut kitabı I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Euripides (1890). *Theree dramas of euripides / Alkestis,* New York: Houghton, Mifflin and Company.

Dostoyevski, F. (1989). *Karamazov kardeşler II* (N. Y. Taluy, Çev.). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Gökyay, O.Ş. (1973). *Dedem Korkut'un kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları.

Homeros (1892). *The Odyssey of Homer* (G. H. Palmer). Cambridge: Fuberside Press.

Kaşgarlı, M. (1999). *Divanü Lügat-it Türk I* (B. Atalay, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kırzıoğlu, M. F. (2000). *Dede – Korkut Oğuznâmeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkez. Yayınları.

Meeker, M. E. (1992). The Dede Korkut ethic. *International Journal of Middle East Studies,* 24(3), 395-417.

Platon (1989). *Kratylos* (S. Y. Baydur, Çev.). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Sina, A. (2004). Alkestis ve Deli Dumrul. *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, *23* (36), 225-235.

Taşdelen, V. (2012). Dede Korkut'un dünyası. *Bizim Külliye Dergisi*, *51*, 61-64.

Ünver, S. (1968). *Halkın anayasası atasözlerimizin altı bin senelik mazisi üzerine*. İzmir: İzmir Soroptimist Kulübü Yayınları.

Yunus E. (1972). *Divan* (F. K. Timurtaş, Haz.). İstanbul: Tercüman Yayınları.